

ABSTRACT

Vitaly Seredyuk. Legal maxims as independent legal phenomena and their role in the interpretation of legal norms. The purpose of the article is to carry out an analysis of key approaches and methods that reveal the essence of the legal maxim in the interpretation of legal norms for the purpose of its comprehensive study. The novelty of the article lies in the theoretical understanding of maxims as independent legal phenomena and showing their role in the interpretation of legal norms.

It has been found that in the substantive aspect, the maxim describes a regularity discovered and substantiated by legal practice. Logically, the maxim is a logical model of the optimal state of various elements and aspects of legal practice: the goals of law, the properties of the law itself, the legal force of evidence, guarantees of a fair resolution of a legal case, etc. It has been established that the maxim is regarded as a special type of aphorisms based on their generic affiliation. In this sense, it acts as a literary form capable of recording and articulating a certain legal content meaningfully and succinctly in an artistic metaphorical form. At the same time, maxims do not include all aphorisms about law, only those related to the Roman legal heritage and expressed in Latin.

Maxims are independent legal phenomena, general rules-norms with a higher level of normative generalization, which cannot be equated with modern principles of law, since the latter are characterized by the accuracy of wording, a higher level of abstraction, and the ability to deploy content in normative prescriptions of a lower level. Maxims, unlike principles that require interpretation, establish a connection with the relevant context.

The identification of maxims with legal principles is rather a tribute to tradition, caused by the terminological practice associated with the lack of a suitable term for its designation. Maxims are able to act as means of revealing the content of principles, through them a certain principle can be deployed in the processes of knowledge or study of law.

Keywords: legal maxim, legal principle, linguistic maxims, common law, legal axiom.

УДК 340.13

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-110-123

Ігор СЕРДЮК ©

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ АКТИВ: ПОНЯТТЯ ТА ЇЇ СТРУКТУРА

На основі аналізу існуючих у сучасній правничій науці поглядів учених на зміст поняття методології права (правничої науки) та її структуру, обґрунтовано авторську дефініцію категорії методології дослідження правових актів, а також визначено її внутрішню будову.

Ключові слова: методологія, методологія права, методологія дослідження правових актів, структура методології права, правовий світогляд, тип правового мислення, наукова парадигма, гносеологічні принципи, принципи пізнання права.

Постановка проблеми. Важливим завданням правничої науки є уточнення не лише її понятійно-категоріально апарату, що відображає явища державно-правової дійсності у їх суттєвих ознаках, але й тих теоретичних положень, що торкаються методології пізнання цих соціальних феноменів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Поняття методології права, її внутрішня структура, а також пізнавальний потенціал окремих її структурних елементів в аспекті предмета науки, є традиційними питаннями, що комплексно розглядаються в межах наукових монографій, дисертацій, статей, підручників і навчальних посібників з теорії держави і права та інших юридичних наук.

Вагомий внесок у розробку окреслених вище питань належить таким науковцям,

© І. Сердюк, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3655-721X>

iserdiuk@ukr.net

як С. Богдан, Ю. Власов, М. Гаврилов, С. Гусарев, О. Джужа, Р. Калюжний, М. Кельман, В. Коробка, М. Костицький, Р. Лукіч, Т. Кун, А. Кучук, Ю. Орлов, О. Петришин, П. Рабінович, О. Тихомиров та ін. Наукові здобутки саме цих учених стануть теоретичною основою пропонованої наукової праці.

Водночас методологія дослідження правових актів не була предметом самостійних наукових розвідок. Завданню усунення вказаної прогалини і буде підпорядкована ця праця.

Мета статті – з'ясувати існуючий у сучасній правничій науці плюралізм підходів до розуміння поняття методологія права (правничої науки), уточнити її зміст та структуру.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

1) діалектичного методологічного підходу, згідно з яким методологія правничої науки (зокрема, теорії держави і права) розглядається як складне системне утворення, що обумовлене (тотбо, взаємопов'язане з) предметом цієї науки – загальними та специфічними закономірностями виникнення, розвитку і функціонування держави і права, а також іще не пізнаними чи до кінця не пізнаними випадковими зв'язками, що суттєво впливають на виникнення, розвиток та функціонування цих явищ [23]; і предмет, і методологія науки зазнають певних змін під впливом суспільного розвитку;

2) семантичного методу пізнання, що ґрунтується на аналізі мовних одиниць із погляду їх змістовно-сміслового значення в мікроконтексті чи в тексті загалом [3, с. 11-12]; а також формально логічних методів аналізу та синтезу.

Важливе значення в методологічному плані має уточнення терміна «методологія права», що в межах цього дослідження розглядається як синонім до словосполучень «методологія правничої науки» та «методологія правознавства».

Виклад основного матеріалу. Відомий трактат «Про піднесення», що дійшов до наших днів із далекого минулого (середина I століття н.е.) містить такі слова: «До будь-якого наукового керівництва зазвичай висуваються дві вимоги: по-перше, необхідно визначити предмет дослідження, по-друге, знайти і вказати способи, що допомагають оволодіти цим предметом, до того ж друга вимога за порядком є останньою, хоча вона за своїм значенням є значно важливішою». У цьому судженні автора трактату відображено не просто діалектичний зв'язок обраного предмета дослідження з теоретичним інструментарієм, що використовується для його пізнання, але й значення методології в процесі наукового пошуку.

Не лише на значущості обраного інструментарію дослідження, але й його досконалості слушно зауважують деякі науковці, стверджуючи, що логіка та історія розвитку науки переконливо показують ту просту істину, що всілякі прагнення «допрацювати», «удосконалити», «розвинути» попередню теорію або створити якісно нову виявляються реальними в тій мірі, в якій дослідникам вдається вдосконалити методологію наукового пошуку. Саме пошуку та вибору досконалого інструментарію для розв'язання визначених дослідницьких завдань і буде присвячено цю наукову працю.

Первинність предмета вивчення обумовлює необхідність пошуку таких шляхів, способів і засобів рефлексії, які враховують природу досліджуваного явища або процесу. Так, наприклад, масивні об'єкти мегасвіту (галактики, зорі, планети), віддалені від землі на тисячі чи мільйони світлових років, а також об'єкти мікросвіту (елементарні частини й атомні структури) пізнаються за допомогою методу спостереження, щоправда при цьому вчені використовують різні технічні засоби: в першому випадку надпотужні телескопи, а в другому – електронні мікроскопи, відповідно.

На відміну від вищезгаданих об'єктів, предмет нашого дослідження – правові акти – має соціально-правову природу, а тому використання як способу й засобів емпіричного пізнання спостереження, телескопу чи мікроскопу з усією очевидністю виявить свою неефективність. А звідси випливає принципово важливий висновок про обумовленість правовими актами використання такої методології дослідження, що не лише зорієнтована, але й виявила свою ефективність у процесі пізнання явищ державно-правової дійсності.

На об'єктивній обумовленості обраних методів дослідження його предметом наголошує і П. Рабінович, причому розглядає цю тезу як один із гносеологічних постулатів, що забезпечує методологічну дисципліну у правознавчих дослідженнях.

Саме предмет дослідження (тобто об'єктивні закони, закономірності, певна сторона, грань, властивість об'єкта дослідження), вважає вчений, «веде» за собою дослідницький метод, визначає межі його застосовності, придатності [15, с. 242].

Звернення теоретичної думки до методології, як вважають деякі вчені, обумовлене необхідністю вирішення проблем, пов'язаних із осмисленням того, яким закономірностям підкоряється наука, яким чином досягаються її результати, які перспективи подальшого посилення її могутності в опануванні сил природи, суспільства, людського мислення та діяльності. Сама ж наука, як стверджує правник, виступає вже не лише у вигляді певної сукупності ідей, теорій, концепцій, але й поповнюється сукупністю прийомів, методів, засобами наукового мислення, що у своїй системній єдності і складають методологію. У цій «якості» вона являє собою комплекс раціональних шляхів, способів і форм руху мислення від незнання до знання, від явища до сутності, від припущення до істини, що склалися історично.

Вихідною для характеристики поняття методології наукових досліджень правових актів є категорія «методологія». З'ясуємо, який зміст вкладають учені в цей концепт? Огляд літератури, в якій відображено судження про предмет розгляду, свідчить про те, що вчені інтерпретують це поняття по-різному. Як слушно зауважує з цього приводу О. Тихомиров, знайомство з науковою літературою переконує в тому, що в ній до цього часу відсутнє однозначне, цілісне і несуперечливе трактування понять «метод», «методологія» і похідних від них. Так, одні автори під методологією будь-якої науки розуміють її філософську, світоглядну сторону; інші ототожнюють методологію з діалектикою, з історичним матеріалізмом, із загальнотеоретичними проблемами будь-якої науки; треті вважають, що методологія – це самостійна галузь наукового знання, що виходить за межі філософського аналізу (яка не співпадає з філософією) і являє собою вчення, науку про метод і методики; четверті заперечують за методологією статус самостійної науки і розглядають її як систему принципів, методів і логічних прийомів наукового пізнання [27, с. 354].

Сам учений поняття методології інтерпретує як систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему [19, с. 354]. У такий спосіб правник у запропонованому визначенні досліджуваної категорії фактично поєднує дві складові: 1) інструментарій організації та побудови як теоретичної, так і практичної діяльності; 2) вчення про цей інструментарій. Принципове значення має і те, що О. Тихомиров розглядає методологію у взаємозв'язку не лише з теоретичною (а по суті, науковою), але і з практичною діяльністю.

Тож доводиться констатувати, що дотепер невирішеним у правничій науці залишається і питання віднесення методів практичної юридичної діяльності до методології права. На ньому нижче буде акцентована окрема увага автора.

О. Петришин із приводу питання, що розглядається нами, зауважує: «У наукознавстві методологія розуміється як теоретична основа та способи організації пізнавального процесу, що характеризують пізнання з погляду його загальних форм, можливостей пізнавальних засобів і механізмів, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження» [13, с. 25].

Аналіз запропонованої дефініції досліджуваного поняття свідчить про те, що її автор обгрунтовано наголошує на міжгалузевому «статусі» методології, свідченням чого є вживаний ним термін «наукознавство», який об'єднує всі галузі наукових знань. Водночас, уважаємо дискусійним підхід вченого до розуміння методології виключно як способів організації пізнавального процесу. Це положення може бути аргументоване тим, що організаційний аспект науково-дослідної діяльності корелює з її методикою, в той час як гносеологічний – із методологією. Щоправда, окремі методи наукового дослідження, особливо ті, що передбачають використання технічних засобів, беззаперечно впливають і на організацію пізнавального процесу.

Дехто з науковців вважає, що сукупність методів наукового пізнання реальної дійсності формує методологію дослідження. Запропонований ними концепт методології ґрунтується на її отожненні з сукупністю методів. Ми не ставимо під сумнів того факту, що основне навантаження в гносеологічному плані відводиться такій інструментальній складовій методології, як метод, проте він, як відомо, не єдино можливий її структурний елемент.

М. Гаврилов зазначає, що під методологією розуміють систему вихідних принципів, які визначають способи підходу до аналізу й оцінки досліджуваної проблеми

[3, с. 11]. Як вихідні ідеї для аналізу досліджуваної проблеми (міри державності демократичної держави) дослідник використав такі принципи: а) розвитку; б) системності; в) цілісності [5, с. 11].

Аналіз вищенаведеного судження вченого про досліджуване явище надає підстави для таких умовиводів:

1) вважаємо необґрунтованим ототожнення методології лише з системою вихідних принципів, адже підтримка такої позиції означала б невизнання структурними елементами цього утворення ні методологічних підходів, ні власне методів дослідження;

2) більше того, теза автора про методологію як «систему вихідних принципів, які визначають способи підходу до аналізу» фактично взагалі заперечує приналежність логічної операції аналізу до методів пізнання;

3) не позбавленим сенсу вважаємо питання про методологічну коректність уживаного М. Гавриловим словосполучення «які визначають способи підходу до аналізу». Підставою для його постановки послугувало вживання вченим у одній смисловій зв'язці термінів «способи», «підходу» й «аналізу», кожний із яких є словесним символом однойменних понять, які є самостійними, і належить до понятійно-категоріального апарату методології та несуть у собі відмінне від інших змістове наповнення;

4) визначені представником філософської думки основні принципи для аналізу досліджуваної проблеми, а саме: розвитку, системності та цілісності є вихідними ідеями, на яких ґрунтується світоглядний діалектичний метод пізнання. А це, в свою чергу, дає підстави для умовиводу про ототожнення дослідником методології з діалектикою, як універсальним методологічним підходом у процесі пізнання.

Не заперечуючи його ролі в осмисленні природи, суспільства і мислення, все ж зауважимо, що в наукових дослідженнях останнього часу вчені все більше звертаються до синергетичного підходу, що не лише був успішно апробований при вирішенні актуальних проблем правничої науки, але й виявив при цьому свою ефективність. Сутність і ґносеологічні можливості цих методологічних підходів будуть з'ясовані нами нижче.

Принагідно відзначити, що різне тлумачення вченими терміно-поняття «методологія» не сприяло виробленню єдиного підходу до його інтерпретації у граматичному та логічному взаємозв'язку зі словами «права», «правової науки», «юридичної науки» і «правознавства». На підтвердження цієї тези наведемо дефініції категорії, що складає предмет розгляду, запропоновані такими правниками: Р. Лукічем, О. Петришиним, П. Рабіновичем і М. Кельманом.

Р. Лукіч методологію права інтерпретує як науку про методи в праві, причому відносить до них як методи пізнання права, так і методи практичного використання права. Свою позицію автор обґрунтовує тим, що люди займаються правом не лише з науковою метою, але й використовують його досить активно на практиці. Практична діяльність у сфері права, на думку вченого, може набувати двох форм. Перша з них полягає у правотворчості, тобто створенні нового, поки що неіснуючого права; друга – у реалізації (правозастосуванні) створених правових норм. Наявність цих двох форм практичного використання права, вважає автор, веде до такого знання права, яке сприяє його реалізації. Тому вчений вважає за необхідне досліджувати також і методи практичного заняття правом – методи його створення та реалізації. Лише за таких умов, на думку правника, будуть охоплені всі методи використання людьми права.

Аналіз змісту вищенаведених суджень Радомира Лукіча про досліджуваний предмет свідчать про те, що, по-перше, вчений некоректно ототожнює методологію права з самостійною наукою і, по-друге, необґрунтовано розширює предмет методології права, як міждисциплінарної галузі наукових знань, доповнюючи його методами практичної юридичної діяльності. Для обґрунтування своєї позиції звернемось до праць деяких авторів. Критично оцінюючи позицію Р. Лукіча щодо розуміння ним методології права та її предмета, вони наводять такі аргументи:

1) по-перше, наукове пізнання права не мало б скільки-небудь раціонального сенсу, якби в кінцевому рахунку не слугувало практичним цілям;

2) по-друге, якби такі фундаментальні проблеми юридичної науки, як проблеми правотворчості та правореалізації (методи створення і реалізації права), включались у методологію права, то така «дисципліна» фактично замінила б собою всю юриспруденцію;

3) по-третє, якби методологія права займалась вивченням «методів практичного заняття правом», то втратила б своє науково-практичне значення, перетворившись у методичну «інструкцію».

Правник відзначає, що об'єднання вивчення наукових і практичних методів у єдиній методології права є зовнішнім, носить механістичний характер, а внутрішньо, фактично роз'єднує та протиставляє одні іншим наукові та практичні методи. Насправді, – стверджує автор, – наукові методи є не що інше, як теоретичне узагальнення практичних методів, а останні суть продовження, розгортання, конкретизація перших. Далі вчений робить таке застереження: «Саме тому ні об'єднувати, ні протиставляти їх (маються на увазі наукові та практичні методи) не можна, не ризикуючи змішати методологію з методикою (подібно до ототожнення фундаментальних наук із прикладними)».

У контексті питання, що розглядається нами, важливим у методологічному плані є підхід до розуміння поняття «практика», адже правові акти, як предмет дослідження, є виявом діяльнісного та результативного аспектів юридичної практики.

Окремі вчені наполягають на необхідності більш широкого розгляду значення категорії практики у пізнанні. Як вони наголошують, окрім стимулу, мети та критерію істинності пізнання, вона іманентно входить, вплітається в сам процес пізнання, як його обов'язковий компонент, сторона, властивість. А звідси випливає теза про те, що практика для всіх наук постає перед ними не лише як безпосередньо дане середовище, але й як об'єктивне буття взагалі. Таке тлумачення практики дозволяє вийти за межі лише вчення про догму права на широкий простір його соціального бачення, що відбиває досвід минулого, тенденції сучасного та перспективи майбутнього правотворчого та правореалізаційного процесів у органічному їх зв'язку з суспільним розвитком у цілому.

Наведений підхід до розуміння поняття «практика» дозволив їм у дещо іншому аспекті розглянути ідею Р. Лукіча про включення у правову методологію «практичного заняття правом». Образно висловлюючись із приводу взаємозв'язку теорії з практикою, вчений зауважив, що «теоретична діяльність має різні рівні, «поверхи», і, звичайно ж, вищий із них найменше пов'язаний із підґрунтям (фундаментом) «будівлі» і тому підноситься над практикою, не маючи безпосереднього виходу на неї. Але вищі рівні теоретичної діяльності через опосередковані «поверхи» тієї ж діяльності не лише, підносячись, «відходять» від практики, але й усе ближче й ближче «підходять» до неї».

На питання про те, чи всі рівні пізнавальної діяльності є методологічно значущими, як це випливає з концепції Р. Лукіча, деякі вчені дають відповідь у формі заперечення. Така відповідь на поставлене питання для вченого є беззаперечною, адже не можна методологію зводити до емпіричного рівня пізнання, що є лише передумовою теоретичного мислення, не можна передумову, що є лише початком руху думки до раціонального пізнання, проголошувати методологічно значущою. Саме за цими міркуваннями, – наголошує автор, – виявляється невиправданим включення в поняття методології правил законодавчої техніки та правил правозастосовного процесу.

Загалом ми поділяємо їхню думку щодо некоректності об'єднання в методології правознавства як власне методів наукового пізнання правових явищ, так і методів практичної діяльності, зокрема правотворчості та правореалізації. Водночас, змушені висловити деякі уточнення та застереження з огляду на домінуючий у сучасній правовій доктрині підхід до розуміння категорії юридичної практики.

Юридична практика розглядається як діяльність із видання (тлумачення, реалізації і т. ін.) юридичних приписів, узятя в єдності з накопиченим соціально-правовим досвідом, а серед її проявів, залежно від видів правової діяльності, як відомо, виокремлюють правотворчу, правотлумачну, правореалізаційну та практику систематизації права і правового виховання [2, с. 625-626].

З огляду на визнання тлумачення норм права різновидом юридичної практики та враховуючи його гносеологічний аспект (з цього приводу дехто слушно зауважив, що «юридичне тлумачення – це, виражаючись мовою філософії, один із видів пізнання, тобто складного процесу розумової діяльності, в результаті якого відбувається перехід від незнання до знання, відтворюється дійсність, істинна картина об'єктивного світу»), цілком логічним є питання про те, який саме інструментарій використовує суб'єкт тлумачення-з'ясування для досягнення поставленої мети? Як вважаємо, що відповідь на поставлене питання є очевидною. Такий інструментарій суто теоретичний, а отже,

значною мірою науковий, і в теорії права відображається загальнотеоретичною категорією, словесним символом якої є «способи тлумачення норм права». Серед способів з'ясування дійсного змісту норм права виокремлюють і такі (логічний, системний, історичний, функціональний), що їх сучасна правнича наука визнає складовою герменевтичного методологічного підходу, а останній, як відомо, є частиною методології юриспруденції.

Таким чином, певною мірою можна погодитись із Р. Лукічем щодо включення до методології правознавства як суто наукових методів пізнання права, так і методів практичної юридичної діяльності, щоправда не тих, на які вказав автор (методів правотворчості та правозастосування), а способів тлумачення правових норм, що з погляду методології є засобами з'ясування їхнього змісту.

Що ж до визнання за методологією «статусу» самостійної науки, то в цьому питанні ми погоджуємось із деякими авторами, які, зокрема, зауважили, що методологія права є не що інше, як загальнонауковий феномен, ... вироблений усіма суспільними науками, в тому числі й комплексом юридичних наук ....

Методологія правової науки, як вважає О. Петришин, виступає як зумовлена особливостями правової реальності цілісна й узгоджена система способів пізнання, що включає такі складові: 1) загальний (філософський) підхід; 2) загальнонаукові методи; 3) спеціальні методи; 4) власні правові методи [19, с. 26]. Це судження вченого суттєво відрізняється від того, що розкриває зміст поняття методології, і що важливо, є більш коректним, адже вказує на такі структурні елементи методології правничої науки, як методологічний підхід та власне методи пізнання. Проте згадані елементи методології правознавства не розкривають достатньою мірою її світоглядного, теоретичного та інструментального аспектів.

Підтвердженням цьому слугує інтерпретація досліджуваного поняття, запропонована П. Рабіновичем. На думку вченого, методологія юридичної науки – це: а) система підходів і методів, способів і засобів наукового дослідження, а також б) вчення (теорія) про їх використання при вивченні державно-правових явищ [14, с. 168]. Аналіз цього визначення свідчить про поєднання в авторському концепті методології юридичної науки інструментальної та технологічної складових. Не можна не відзначити і того, що термін «підходів» уживано вченим у множині, що свідчить про наявність в арсеналі сучасної правничої науки, а точніше, науковців, не одного загального (філософського) підходу, а сукупності методологічних підходів. Не можна не відзначити і того факту, що П. Рабінович у аналогічному, але більш пізньому виданні, назвав такі підходи концептуальними [15, с. 235].

М. Кельман поняття методологія правознавства інтерпретує як вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника у процесі пізнання ним державно-правових явищ [9, с. 382]. Зі змісту судження вченого про методологію правознавства випливає, що вона являє собою вчення, предмет якого не обмежується інструментарієм та методикою його використання в процесі пізнання. Такий підхід правника очевидно ґрунтується на результатах етимологічного та семантичного аналізу терміна «методологія» (це складне слово, що має два корені: «метод» і «лог»; буквально воно означає вчення про методи – *авт.*). Водночас, за межами обсягу цього поняття в інтерпретації М. Кельмана залишився безпосередньо сам інструментарій пізнання правових явищ. Зауважимо, саме в інтерпретації поняття, свідченням чого є погляд вченого на структуру методології правознавства, наведений нижче.

Аналіз розглянутих нами суджень учених про досліджуваний предмет доводить, що їх автори намагалися акцентувати увагу на окремих, найбільш важливих, на їх думку, аспектах методології правничої науки (світоглядному, науково-теоретичному, інструментальному та технологічному). Цілісне ж уявлення про це складне системне утворення забезпечує єдність відображених суджень.

Не менш дискусійним у правовій доктрині є і питання внутрішньої структури методології правознавства. На підтвердження цієї тези звернемося до відмінних за своїм змістом суджень учених. Так, зокрема, М. Кельман вважає, що методологія дослідження право-державних явищ включає в себе два основних компоненти: концептуальний (наукові парадигми, методологічні принципи, підходи, концепції тощо, тобто ті засоби пізнання правових явищ, які характеризують загальнонауковий контекст дослідження) та інструментальний (методи, категорії та поняття, тобто безпосередні інструменти

пізнання, пристосовані до конкретної проблематики) [7, с. 32–33].

Ми поділяємо думку вченого з приводу існування в структурі методології тих засобів пізнання правових явищ, які характеризують загальнонауковий контекст дослідження, хоча не зовсім вдалими через полісемічність вважаємо вживаний ним термін «концептуальний». Для обґрунтування своєї позиції звернемося до довідкової літератури. Слово «концепт» (від лат. *conceptus* – «поняття») вирізняється багатозначністю й означає в тому числі і зміст поняття, і інноваційну ідею, що має творчий потенціал.

Полісемічністю та близькістю за своїм значенням вирізняється і термін «концепція» (від лат. *conceptio*), що у філософському енциклопедичному словнику трактується як провідний задум, певний спосіб розуміння, трактування якого-небудь явища; несподіване народження ідеї, основа думки, художнього чи іншого мотиву [28, с. 292]. Цей термін може вживатися також як синонім до слова «доктрина» (лат. *doctrina* – учення), що означає систематизоване політичне, ідеологічне або філософське вчення, концепцію, сукупність принципів [20, с. 162].

Аналіз вищенаведених трактувань слів «концепт», «концепція» та «доктрина» у їх логічному взаємозв'язку між собою та словосполученням «концептуальний компонент» в аспекті характеристики внутрішньої будови методології правознавства свідчить про можливість інтерпретації цієї складової методології і як провідного задуму дослідника, і як певного способу тлумачення ним зазначеної частини методології, і як її теоретичної (наукової) основи. Оскільки елементи, що їх М. Кельман відніс до концептуального компоненту, переважно є надбанням наукового співтовариства, більш коректно цю складову методології назвати «науковою» або «теоретичною».

Методологія, як слушно зауважили деякі автори, є явищем інтегральним, що об'єднує в собі ряд компонентів: світогляд і фундаментальні та загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони і категорії, загально- та приватно-наукові методи. Таку характеристику методології права хоча й вважаємо обґрунтованою, однак не позбавленою певних дискусійних моментів. Зокрема, не зрозуміло, які саме фундаментальні концепції мав на увазі дослідник, адже серед компонентів методології назвав світогляд, що формується на основі філософських концепцій, а також філософські, а отже, світоглядні закони і категорії. Крім того, невдалим по відношенню до юридичних наук є вживаний автором термін «приватно-наукові методи». Наведене судження підтверджується як смисловим навантаженням слова «приватний» (термін тлумачиться як такий, що належить окремій особі), так і розумінням самої науки як форми суспільної свідомості, що хоча й є надбанням окремої частини суспільства, але для всього суспільства. Тож жодних приватних наук, а отже, і приватно-наукових методів бути не може. Однак це не заперечує того факту, що окремий дослідник може обґрунтувати власний, так би мовити приватний метод пізнання, але й він, за умови підтвердження своєї ефективності, набуває публічного, тобто суспільного характеру.

Саме тому більш коректним вважаємо термін «конкретно-наукові методи» пізнання, що у правничій науці співвідноситься з обсягом однойменного поняття та означає сукупність прийомів і способів, що їх використовує правнича наука для пізнання власного предмета дослідження.

Своєю повнотою та коректністю вирізняється підхід до розуміння структури методології правничої науки С. Гусарева й О. Тихомирова. Вчені, зокрема, зауважили: «... виділення різноманітних структур методології правознавства – не самоціль, а зумовлені необхідністю встановлення взаємозв'язків між компонентами методології, установлення їх підпорядкованості (ієрархічна структура) або зв'язків координації (горизонтальна структура) для правильного вибору, упорядкування «арсеналу», «інструментарію» методологічних принципів, прийомів, правил, засобів юридичних досліджень відповідно до природи об'єкта й особливостей певної системи наукового правового знання. Первинними і основними в цьому плані є вертикальна і горизонтальна структури методології юриспруденції» [4, с. 66].

Горизонтальну структуру методології, на думку вчених, утворюють види методів певного рівня (загальнонаукові, конкретно-наукові), а вертикальну – її рівні в напрямку від вищого до нижчого шляхом виділення компонентів за ступенем їх ієрархічної залежності (підпорядкованості). Вчені виокремлюють такі рівні (компоненти) вертикальної організації методології: домінуючий світогляд, тип правового мислення, парадигми, методологічні підходи, методи та процедури [4, с. 66].

Зауважимо, що не всі вчені поділяють думку з приводу існування вертикальної структури методології. Наприклад, М. Костицький наголошує на необхідності відмовитися від ієрархій методологій, що визначається як філософська, загальнонаукова та конкретно-наукова. Методології, вважає правник, слід «розташувати» по горизонталі й використовувати їх може вчений за власним вибором. Це може бути юснатуралістична, позитивістська, діалектична, синергетична чи інша методологія. Не обов'язково зашорювати себе методологією, можна використовувати методи з різних методологій (у розумних, звичайно, межах), тобто методика конкретного наукового дослідження може виглядати як мозаїка методів. Автор вважає, що методологія як учення необхідна, насамперед, ученому для розвитку наукового світогляду, який не обов'язково має бути «правовірним» діалектиком, юснатуралістом, позитивістом, синергетиком та ін. [10, с. 10].

Ми підтримуємо тезу автора про можливість вченого самостійно обирати методи дослідження. Проте такий вибір обумовлений не лише предметом і заданнями дослідження. Не можна заперечувати того факту, що він здійснюється на основі сформованої у науковця цілісної картини світу (світогляду), здобутої освіти та власного життєвого досвіду, що передбачає оволодіння системою знань, які складають зміст вивчених ним теорій (парадигм). Ці елементи й утворюють вищі рівні методології.

До них С. Гусарев та О. Тихомиров відносять світогляд, тип домінуючого юридичного мислення та юридичні наукові парадигми, які багато в чому визначають вибір методологічних підходів та методів при проведенні юридичних наукових досліджень [4, с. 69]. Уважасмо, що цей ряд має бути доповнений і такими елементами вертикальної структури методології правознавства, як принципи пізнання правових явищ та гносеологічні принципи права.

Домінуючий світогляд, на думку вчених, являє собою цілісну сукупність домінуючих уявлень про світ, роль у ньому людини, а також похідних від них переконань, установлень, ідеалів, принципів, ціннісних орієнтацій пізнавальної і практичної діяльності людей, їхньої життєдіяльності в цілому [6, с. 66]. Світогляд ХХ та початку ХХІ століть, як стверджують учені, характеризується ідеологічним плюралізмом, інтеграцією держав і забезпеченням світового порядку, глобалізацією та інформатизацією суспільного життя [4, с. 69].

Правова дійсність в загальній картині світу відображена правовим світоглядом. Останній, на думку В. Коробки, являє собою особливу форму правосвітогляду, що виражає усталене позитивне відношення людини до права як до ідеї належного, пропущеного крізь призму прав, свобод, обов'язків особи на основі сукупності правових ідей, поглядів, уявлень, принципів, цінностей, переконань, які особа поділяє і бере за основу своєї діяльності; обмежуючого на основі прав, свобод, обов'язків особи свавілля державної влади та встановлюючого гармонію (розумний баланс) у відносинах між особистістю та державою [9, с. 14].

Оскільки правовий світогляд формується в процесі життєдіяльності особи та за активної участі як практичного (об'єктивованого в діяльності), так і духовного (вираженого в ментальному), сутнісна характеристика правового світогляду включає в себе теоретичну (духовну) і практичну складові. Першу утворюють такі риси:

- 1) почуття власної духовної гідності людини;
- 2) здатність особистості до самозобов'язання та самоуправління;
- 3) взаємна повага та довіра людей одне до одного [9, с. 71].

До практичних рис учених відносить такі:

- 1) віру в право як у суспільно-політичний ідеал, у вищу соціальну цінність, яка визначає міру свободи, рівності, справедливості в державно-організованому суспільстві;
- 2) співрозмірність і розумність законів, які ґрунтуються на принципах права, та які закріплюють, з одного боку, права, свободи та обов'язки громадян, а з іншого – регламентують діяльність державної влади [9, с. 71].

Тип правового мислення – це «ансамбль», сукупність взаємозалежних і взаємозумовлених наукових ідей, принципів, форм відображення і пізнання дійсності, її суттєвих зв'язків і відношень, напрямів розвитку [4, с. 66].

Сучасний тип науково-правового мислення, на думку вчених, передбачає:

- рішучий поворот юридичних досліджень до правди життя, до істини, тобто до повної адекватності їх об'єктивним процесам;
- очищення правознавства від нашарувань догматичного й апологетичного

характеру, від абсолютизації сформованих на практиці політичних і правових форм організації суспільства;

– радикальне підвищення критично-аналітичної спрямованості юридичної науки;

– забезпечення наукового передбачення розвитку державно-правових явищ (систем), що є важливим показником ефективності, науковості того методологічного інструментарію, який воно використовує;

– розширення діапазону юридичних досліджень, тобто розгляд правових явищ із філософських, соціологічних і психологічних, а не тільки спеціально-юридичних позицій;

– з'ясування процесів, що відбуваються у правовому розвитку світу (як у міжнародному праві, так і у внутрішньому праві інших країн), визначення шляхів розвитку внутрішнього права у взаємозв'язку з економічними, соціальними, соціально-психологічними, політичними аспектами світового-політико-правового розвитку;

– зміну соціальної позиції вчених, підвищення їхньої соціальної відповідальності [4, с. 70].

На нижчому від наукового типу мислення рівні методології знаходяться парадигми, під якими Т. Кун розуміє визнані всіма наукові досягнення, що протягом визначеного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем та їх вирішень. Оскільки наукові досягнення об'єктивуються в систематизованих ученнях, об'єднаних спільним предметом пізнання, маються на увазі саме теорії.

Зважаючи на те, що визначальним для загальнотеоретичної юридичної науки є питання про поняття та сутність права, С. Гусарев та О. Тихомиров відзначають притаманність сучасній юриспруденції двох головних парадигм позитивізму та соціологізму [4, с. 71].

Відаючи належне парадигмі позитивізму, все ж зауважимо, що сучасний тип науково-правового мислення вимагає від наукової спільноти рішучих кроків у напрямку переходу до парадигми соціологізму. Остання об'єднує різноманітні школи і концепції соціологічного напрямку в юриспруденції, до яких належать інструменталізм, інституціоналізм, реалізм та ін. На противагу позитивістській юриспруденції соціологічна звертається до дослідження умов функціонування, дії права, процесу його реалізації. Вона виходить із того, що право існує не тільки у вигляді норм, а й є інструментом досягнення соціальних цілей, функціонує в суспільстві, реалізується в діях соціальних суб'єктів і т.ін. Ця парадигма остаточно сформувалася наприкінці XIX – на початку XX ст. і включає в узагальненому вигляді такі положення:

1) праворозуміння ґрунтується на ідеях прагматизму, праксеології, реалізму, функціоналізму, аксіології та низки інших;

2) право створюється не державою, а громадянським суспільством, соціальними спільнотами в процесі безпосередньої їх життєдіяльності як система конкретних взаємодій (правовідносин);

3) лише тією мірою, якою народ делегує державі повноваження управління суспільством, держава вправі встановлювати нові норми права або санкціонувати через нормативно-правові акти правові взаємодії між рівними і вільними соціальними суб'єктами;

4) суспільство за допомогою права, демократичних процедур встановлює порядок утворення, компетенцію, завдання держави, її органів і посадових осіб за принципом «заборонено усе, що прямо не дозволено правовим законом»;

5) право – це інструмент, форма, спосіб самоорганізації суспільства;

6) втручання держави в приватне життя громадян та інших соціальних суб'єктів можливе тільки у формі юрисдикції у випадках учинення правопорушень або виникнення спорів між державою і такими суб'єктами [4, с. 72].

Парадигму дослідження правових актів складають визнані науковим співтовариством положення теорій юридичної діяльності, правоутворення і правотворчості, джерел права, правореалізації і правозастосування, тлумачення норм права, юридичних документів, юридичної поведінки, юридичних фактів, юридичних засобів, а також правового регулювання. Положення цих теорій стануть предметом наукового аналізу, а також основою для обґрунтування нових знань про правові акти.

Як відомо, методологічна дисциплінованість дослідника значною мірою залежить від дотриманням ним у процесі пізнання явищ об'єктивної дійсності низки

основоположних ідей, що є універсальними, загально значущими та такими, що мають найвищу імперативність. Такі основоположні ідеї в сучасній правничій науці відображаються терміно-поняттям «принципи пізнання державно-правових явищ». До них, зокрема, відносять:

1) принцип всебічності та повноти дослідження правових актів. Основний сенс цього принципу полягає в тому, щоб досліджувати феномен правових актів не самих по собі, а у їх взаємозв'язку та взаємодії з іншими, співвідносними з ними явищами правової реальності. Повнота та всебічність дослідження передбачає також розгляд правових актів не в якомусь одному окремо взятому аспекті, а в усіх аспектах, які формують їх загальне бачення;

2) принцип історизму у пізнанні феномену правових актів із необхідністю передбачає їх розгляд не лише у сучасному вимірі, але і з погляду їх минулого та передбачуваного майбутнього. Досить важливими при цьому є відповіді на питання, що торкаються тих чинників, що спонукали і спонукають учасників суспільного життя до активності у правовій сфері в минулому та в сучасних умовах, виявом якої є, зокрема, юридична діяльність та її результати, що є проявом волевиявлення праводієдатних суб'єктів;

3) принцип комплексності в дослідженні правових актів. Зміст цього принципу полягає в тому, щоб пізнати їх не лише з погляду правничої науки, але й інших суспільних наук – філософії, соціології, політології. Важливо розглядати правові акти не лише в статичності, але й у динаміці – з погляду їхньої дії, функціонування в механізмі правового регулювання суспільних відносин, у національній правовій системі.

Як слушно зауважили О. Джужа, Ю. Орлов і Р. Калюжний, відсутність комплексного, міждисциплінарного підходу до вивчення правових явищ, вочевидь, є однією з істотних причин, що впливають на оптимальність змісту правових актів і ефективність їхнього застосування [5, с. 6].

4) принцип правового поліцентризму, що передбачає врахування цивілізаційної складової права [11, с. 123], тобто вимагає пошуку відповіді на питання про те, в межах якої правової сім'ї, правової цивілізації досліджуються правові та/чи державні явища [12, с. 21]. При дослідженні правових актів публічної влади ми виходимо з приналежності національної правової системи України до романо-германської правової сім'ї, в якій джерелом (формою) об'єктивного права визнаються нормативно-правові акти і лише окремі акти застосування норм права, та європейської цивілізації з такими фундаментальними цінностями, як людські права, конституція, закон і правосуддя.

Принагідно відзначити, що розглянуті нами принципи пізнання носять універсальний характер, а тому є обов'язковими для науковців будь-якої галузі знань незалежно від її предмета. Водночас, у правничій науці виокремлюють і ті імперативні вимоги, що ними має керуватися дослідник у процесі пізнання феномену права. А. Козловським обґрунтовано такі гносеологічні принципи права, що їх необхідно враховувати і в процесі теоретичного осмислення феномену правових актів як однієї з форм буття права:

1) є Пізнання – є Право, немає Пізнання – немає й Права [8, с. 32]. Цей принцип свідчить про раціональну природу права, відображає діалектичний взаємозв'язок між процесом пізнання і правом;

2) право може виникати, існувати, реалізовуватися й відмирати тільки завдяки і у формі Пізнання [8, с. 32]. Це судження вченого обумовлене попереднім, корелює із ним та відображає онтологічний аспект існування права (пізнання є однією з форм буття права);

3) пізнання пронизує всі елементи процесів правоутворення, правотворчості й правореалізації, складає саму їх сутність [8, с. 32]. Наведений принцип вказує на гносеологічну природу всіх видів юридичного процесу як порядку юридичної діяльності. І хоча правник не згадав правороз'яснювальний процес, останній також носить пізнавальний характер;

4) зменшення пізнавальної активності права з необхідністю веде до зменшення його нормативної регулятивності [8, с. 33]. Цей принцип націлює суб'єктів пізнання права, і передусім, суб'єктів правотворчості, на безперервний процес виявлення і осмислення закономірностей суспільного розвитку та їх переведення на мову правових принципів і норм. Причому моделювання поведінки потенційних учасників правовідносин має здійснюватися на основі принципів своєчасності і максимально

повної відповідності розвитку суспільних відносин. Лише за таких умов норми права зможуть виявити свою ефективність, максимально повно реалізувати свій регулятивний і охоронний потенціал;

5) функція розкриває сутність, сутнісну залежність. Універсальність, інтенсивність пізнавальної функції права свідчить про пізнавальну сутність, гносеологічну природу права [8, с. 32]. Наведене судження вченого відображає діалектичний взаємозв'язок між сутністю права та його пізнавальною функцією як проявом такої функції;

6) нормативний акт є засобом розв'язання суперечки між належним і сушим, але ніколи не є остаточним розв'язанням цієї суперечки [8, с. 34]. Цей гносеологічний принцип права свідчить не лише про існування конфлікту між тим, якими мають бути суспільні відносини, опосередковані правом, та якими вони є в реальній дійсності, але й про відносну перманентність цього конфлікту, що час від часу може загострюватися й усуватися шляхом ухвалення нового нормативно-правового акта.

7) право стає людським, тому що людина є основною метою, засобом і смыслом права. Право стає гносеологічним, тому що людина як екзистенція є пізнання [8, с. 34]. Цей принцип акцентує на гуманістичних началах права, ідеї людиноцентризму;

8) право це завжди боротьба за право (Р. Ієринг). А основною формою боротьби за право є пізнання: пізнання дає істину, істина зумовлює справедливість [8, с. 34]. В цій ідеї відображено діалектичний взаємозв'язок між процесом пізнання та істиною як його результатом, що до того ж має морально-етичну оцінку;

9) в основі пізнання права лежать дві фундаментальні гносеологічні структури, які визначають його осмислення і розвиток. Своє теоретичне обґрунтування вони отримали в двох основних і протилежних історично сформованих пізнавально-правових парадигмах мислення та реалізації права, які між собою містять усе розмаїття концепцій відповідних типів, а саме: природно-правової та позитивно-правової парадигми права. Гносеологічні настанови релятивізму і догматизму, свідомо чи несвідомо прийняті в концепціях природного і позитивного права, зумовлюють усі особливості пізнавальних процесів у сфері права і його реалізації. Ці настанови протилежні, але однаково вони відображають основні ідеали і принципи, цілісну й водночас антиномічну природу права [8, с. 35]. В наведених судженнях автора констатується факт наявності двох пізнавально-правових парадигм мислення та реалізації права.

Висновки. *Методологія дослідження правових актів* – це визнана науковим загалом на сучасному етапі розвитку правничої науки і обумовлена предметом пізнання сукупність теорій (парадигм), гносеологічних принципів, підходів і методів, які забезпечують можливість вирішення визначених дослідницьких завдань, а також отримання достовірних і об'єктивних знань про волевиявлення праводієдатних суб'єктів.

Парадигму дослідження правових актів складають визнані науковим товариством положення теорій юридичної діяльності, правоутворення і правотворчості, джерел права, правореалізації і правозастосування, тлумачення норм права, юридичних документів, юридичної поведінки, юридичних фактів, юридичних засобів, а також правового регулювання.

У процесі проведення наукового дослідження правових актів автор має керуватися такими незаперечними вимогами:

1) універсальними гносеологічними принципами: а) всебічності та повноти, що забезпечує дослідження феномену правових актів не лише у їх взаємозв'язку та взаємодії з іншими, співвідносними з ними явищами правової реальності, але й в усіх аспектах, які формують загальне бачення досліджуваних явищ; б) історизму, що передбачає їх розгляд не лише у сучасному вимірі, але і з погляду їх минулого та передбачуваного майбутнього; в) комплексності, що дозволяє розглядати правові акти не лише в статичності, але й у динаміці – з погляду їхньої дії, функціонування в механізмі правового регулювання суспільних відносин, у національній правовій системі; г) правового поліцентризму, що вимагає дослідження феномену правових актів із урахуванням особливостей, притаманних романо-германській правовій сім'ї та цінностей, на яких заснована європейська цивілізація;

2) гносеологічними принципами права, що: а) відображають діалектичний взаємозв'язок між процесом пізнання і правом; б) вказують на онтологічний аспект його існування (пізнання є однією з форм буття права); в) свідчать про гносеологічну природу всіх видів юридичного процесу як форми юридичної діяльності суб'єктів пізнання права, і

передусім, суб'єктів правотворчості; г) вказують на необхідність безперервного процесу виявлення і осмислення закономірностей суспільного розвитку та їх переведення на мову правових принципів і норм; г) відображають діалектичний взаємозв'язок між сутністю права та його пізнавальною функцією як проявом такої функції; д) свідчать не лише про існування конфлікту між тим, якими мають бути суспільні відносини та якими вони є в реальній дійсності, але й про відносну перманентність цього конфлікту, що час від часу може загострюватися й усуватися шляхом ухвалення нового нормативно-правового акта; е) акцентують на гуманістичних началах права, ідеї людиноцентризму; є) відображають діалектичний взаємозв'язок між процесом пізнання та істиною як його результатом, що до того ж має морально-етичну оцінку; ж) вказують на наявність двох пізнавально-правових парадигм мислення та реалізації права.

Методологічні підходи, а також елементи методології правничої науки, що утворюють її горизонтальну структуру (методи дослідження), стануть предметом розгляду в наступних наукових публікаціях автора.

Список використаних джерел

1. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень : методичні рекомендації для слухачів і керівників секції української мови. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. 28 с.
2. Власов Ю. Л. Юридична практика. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 619-633.
3. Гаврилов Н. И. Мера государственности демократического государства. Киев : Наук. думка, 1997. 116 с.
4. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності) : навч. посібник. 3-є вид., перероб і доп. Київ : Знання, 2008. 495 с.
5. Джужа О. М., Орлов Ю. В., Калюжний Р.А. Щодо можливостей вивчення правових явищ з позицій синергетики. *Право і суспільство*. 2009. № 2. С. 3-12.
6. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2013. 449 с.
7. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монограф. Тернопіль : Термограф, 2011. 492 с.
8. Козловський А. А. Гносеологічні принципи права. Проблеми філософії права. 2005. Том III. № 1-2. С. 32-44.
9. Коробка В. Н. Правовое мировоззрение : монограф. в 2-х ч. Донецк : Донецк. гос. ун-т управления, 2010. Ч. 2 : Природа, место и роль в механизме правового регулирования, значение для правовой политики современного социально-демократического государства. 244 с.
10. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3-11.
11. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму : монограф. Дніпро : Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
12. Кучук А. М. Предмет і метод теорії держави та права. Теорія держави і права : підруч. / кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 11-28.
13. Петришин О. В. Методологія правової науки. Загальна теорія держави і права : підруч. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. С. 25-35.
14. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 5-е, зі змін. Київ : Атіка, 2001. 176 с.
15. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посібник. Львів : Видавництво ЛЮБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
16. Сердюк І. А. Визначення предмету теорії держави і права: доктринальні підходи та правове закріплення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 40-52.
17. Сердюк І.А. Інтерпретація поняття методологічний підхід у сучасній правничій науці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 52-58.
18. Тихомиров А. Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы : монограф. Киев : Знання, 2005. 334 с.
19. Тихомиров О. Методології науки поняття. Міжнародна поліцейська енциклопедія / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. С. 354-355.
20. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

Надійшла до редакції 05.12.2022

References

1. Bohdan, S. K. (2011) *Metody i metodyka linhvostylistychnykh doslidzhen' : metodychni rekomendatsiyi dlya slukhachiv i kerivnykiv sektsiyi ukrayins'koyi movy* [Methods and techniques of linguistic stylistic research: methodological recommendations for students and heads of the Ukrainian language section]. Luts'k : Volyns'kyy natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky, 28 p. [in Ukr.].
2. Vlasov, Yu. L. (2006) *Yurydychna praktyka* [Legal practice]. *Teoriya derzhavy i prava*. Akademichnyy kurs : pidruchnyk / za red. O. V. Zaychuka, N. M. Onishchenko. Kyiv : Yurinkom Inter, pp. 619-633. [in Ukr.].
3. Gavrillov, N. I. (1997) *Mera gosudarstvennosti demokraticeskogo gosudarstva* [The measure of statehood of a democratic state]. Kyiv : Nauk. dumka, 116 p. [in Russ.].
4. Husaryev, S. D., Tykhomyrov, O. D. (2008) *Yurydychna deontolohiya (osnovy yurydychnoyi diyal'nosti)* [Legal deontology (fundamentals of legal activity)] : navch. posibnyk. 3-ye vyd., pererob i dop. Kyiv : Znannya, 495 p. [in Ukr.].
5. Dzhuzha, O. M., Orlov, Yu. V., Kalyuzhnyy, R. A. (2009) *Shchodo mozhyvostey vyvchennya pravovykh yavlyshch z pozytsiy synerhetyky* [Regarding the possibilities of studying legal phenomena from the standpoint of synergy]. *Pravo i suspil'stvo*. № 2, pp. 3-12. [in Ukr.].
6. Kel'man, M. S. (2013) *Metodolohiya suchasnoho pravoznavstva: stanovlennya ta osnovni napryamy rozvytku* [Methodology of modern legal science: formation and main directions of development] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.01 / L'viv. derzh. un-t vnur. sprav. L'viv, 449 p. [in Ukr.].
7. Kel'man, M. S. (2011) *Yurydychna nauka: problemy metodolohiyi* [Legal science: problems of methodology] : monohraf. Ternopil' : Termohraf, 492 p. [in Ukr.].
8. Kozlovs'kyy, A. A. (2005) *Hnoseolohichni pryntsypy prava* [Epistemological principles of law]. *Problemy filosofiyi prava*. Vol. III. № 1-2, pp. 32-44. [in Ukr.].
9. Korobka, V. N. (2010) *Pravovoye mirovozzreniye : monograf. v 2-kh ch. Donetsk : Donetsk gos. un-t upravleniya. Part 2 : Proroda, mesto i rol' v mekhanizme pravovogo regulirovaniya, znacheneye dlya pravovoy politiki srovennogo sotsial'no-demokraticeskogo gosudarstva*. 244 p. [in Russ.].
10. Kostyts'kyy, M. V. (2013) *Deyaki pytannya metodolohiyi yurydychnoyi nauky* [Some matters of the methodology of legal science]. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*. № 1, pp. 3-11. [in Ukr.].
11. Kuchuk, A. M. (2017) *Osnovy teoriiy pravovoho politsentryzmu* [Fundamentals of the theory of legal polycentrism] : monohraf. Dnipro : Lira LTD, 312 p. [in Ukr.].
12. Kuchuk, A. M. (2017) *Predmet i metod teoriiy derzhavy ta prava* [Subject and method of the theory of state and law]. *Teoriya derzhavy i prava* : pidruch. / ker. avt. kol. Yu. A. Vedyernikov. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnur. sprav, pp. 11-28. [in Ukr.].
13. Petryshyn, O. V. (2009) *Metodolohiya pravovoyi nauky* [Methodology of legal science]. *Zahal'na teoriya derzhavy i prava* : pidruch. ; za red. M. V. Tsvika, O. V. Petryshyna. Kharkiv : Pravo, pp. 25-35. [in Ukr.].
14. Rabinovych, P. M. (2001) *Osnovy zahal'noyi teoriiy prava ta derzhavy* [Fundamentals of the general theory of law and state] : navch. posibnyk. Vyd. 5-e, zi zmin. Kyiv : Atika, 176 p. [in Ukr.].
15. Rabinovych, P. M. (2021) *Osnovy teoriiy ta filosofiyi prava* [Fundamentals of theory and philosophy of law] : navch. posibnyk. L'viv : Vydavnytstvo LOBF «Medytsyna i pravo», 256 p. [in Ukr.].
16. Serdiuk, I. A. (2013) *Vyznachennya predmetu teoriiy derzhavy i prava: doktrynal'ni pidkhody ta pravove zakriplennya* [Definition of subject of theory of state and law: doctrinal approaches and legal consolidation]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. № 3, pp. 40-52. [in Ukr.].
17. Serdiuk, I. A. (2018) *Interpretatsiya ponyattya metodolohichnyy pidkhid u suchasnyy pravnychiy nautsi* [Interpretation of the concept of methodological approach in modern legal science]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4, pp. 52-58. [in Ukr.].
18. Tikhomirov, A. D. (2005) *Yuridicheskaya komparativistika: filosofskiy, teoreticheskiy i metodologicheskyye problemy* [Legal comparative studies: philosophical, theoretical and methodological problems] : monograf. Kyiv : Znannya, 334 p. [in Russ.].
19. Tykhomyrov, O. (2003) *Metodolohiya nauky ponyattya* [Methodology of concept science]. *Mizhnarodna politseys'ka entsyklopediya* / vidp. red. Yu. I. Rymarenko, Ya. Yu. Kondrat'yev, V. Ya. Tatsiy, Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv : Vydavnychyy Dim «In Yure», Vol. 1, pp. 354-355. [in Ukr.].
20. *Filosofskiy entsyklopedicheskiy slovar'* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Moscow : Infra, 2000. 576 p. [in Russ.].

ABSTRACT

Ihor Serdiuk. Methodology of legal acts study: concepts and its structure. On the basis of the analysis of scientists' views of existing in current legal science on the meaning of the concept of methodology of law (legal science) and its structure, the author's definition of the category methodology of legal acts study has been substantiated, and its internal structure has been also determined.

The methodology of legal acts study is a set of theories (paradigms), epistemological principles, approaches and methods recognized by the academic community at the current stage of the development of legal sciences and determined by the subject of cognition, which provide the possibility of solving certain research tasks, as well as obtaining reliable and objective knowledge about manifestation of the

will of legally competent entities.

The paradigm of legal acts study consists of the provisions of the theories of legal activity, law-formation and law-making, sources of law, legal implementation and enforcement, interpretation of legal rules, legal documents, legal behavior, legal facts, legal means, as well as legal regulation, recognized by the academic community.

In the course of conducting a scientific study of legal acts, the author must be guided by the following indisputable requirements:

1) universal epistemological principles: a) comprehensiveness and completeness, which ensures the study of the phenomenon of legal acts not only in their interrelationship and interaction with other related phenomena of legal reality, but also in all aspects that form a general vision of the studied phenomena; b) historicism, which involves considering them not only in the modern dimension, but also from the point of view of their past and foreseeable future; c) complexity, which allows considering legal acts not only statically, but also dynamically – from the point of view of their action, functioning in the mechanism of legal regulation of social relations, in the national legal system; d) legal polycentrism, which requires the study of the phenomenon of legal acts taking into account the peculiarities inherent in the Romano-Germanic legal family and the values on which European civilization is based;

2) epistemological principles of law, which a) reflect the dialectical relationship between the process of cognition and law; b) indicate the ontological aspect of its existence (cognition is one of the forms of existence of law); c) testify to the epistemological nature of all types of legal process as a form of legal activity of actors of cognition of law, and above all, law-making actors; d) indicate the need for a continuous process of identifying and understanding the laws of social development and translating them into the language of legal principles and rules; e) reflect the dialectical relationship between the essence of law and its cognitive function as a manifestation of such a function; f) testify not only to the existence of a conflict between what social relations should be and what they are in reality, but also to the relative permanence of this conflict, which can be exacerbated from time to time and eliminated through the adoption of a new normative legal act; g) they emphasize humanistic principles of law, the idea of human-centeredness; h) reflect the dialectical relationship between the process of cognition and the truth as its result, which also has a moral and ethical assessment; i) indicate the presence of two cognitive-legal paradigms of thinking and implementation of law.

Keywords: *methodology, methodology of law, methodology of legal acts study, structure of methodology of law, legal outlook, type of legal thinking, scientific paradigm, epistemological principles, principles of cognition of law.*

УДК 341.24 + 342.7

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-123-130

Кирило СТЕПАНЕНКО©

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Досліджено міжнародно-правові стандарти захисту прав осіб, які належать до вразливих груп населення. Проаналізовано ознаки і види міжнародно-правових стандартів захисту прав осіб, які належать до вразливих груп населення. Надано авторську версію каталогу осіб, які належать до вразливих груп населення, з погляду міжнародного права.

Визначено систему основних міжнародних угод, норми яких спрямовані на установлення міжнародно-правових стандартів захисту прав осіб, які належать до вразливих груп населення. Досліджено організаційні аспекти міжнародного інституційного механізму захисту прав осіб, які належать до вразливих груп населення. Виконано аналіз проблемних питань дотримання міжнародно-правових стандартів захисту прав осіб, які належать до вразливих груп населення, в період збройних конфліктів.

Ключові слова: *міжнародно-правові стандарти, міжнародний захист прав людини, вразливі групи населення, міжнародне право, міжнародне гуманітарне право.*

© К. Степаненко, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2135-2024>

kirill-stepanenko@i.ua